

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет кафедра історії України

Дипломна робота магістра з теми:
**УКРАЇНСЬКА ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА
В ПРОЦЕСІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІЄТВОРЕННЯ
XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.**

Виконав:

магістр
спеціальності 032
«Історія та археологія» (середня освіта)
денної форми навчання

Кісілюк О.В.

Науковий керівник:

кандидат історичних наук
Завадовський Анатолій Анатолійович

Рецензент:

кандидат історичних наук
Дубінський В.А.

Кам'янець-Подільський, 2019 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНІ ЗДОБУТКИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	5
РОЗДІЛ 2. ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ЗАКАРПАТТЯ, ГАЛИЧИНИ ТА БУКОВИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІЄТВОРЕННІ ХІХ СТ.	
РОЗДІЛ 3. РОЛЬ «УКРАЇНСЬКОЇ» ШКОЛИ В ПОЛЬСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПОДІЛЛЯ ТА ВОЛИНІ В ПРОЦЕСАХ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІЄТВОРЕННЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	
РОЗДІЛ 4. АНТИІМПЕРСЬКИЙ ДИСКУРС В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ НАДДНІПРЯНЩИНИ У ХІХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА)	
ВИСНОВКИ	
ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА	

ВСТУП

Формування модерних націй у Європі випадає на добу романтизму і відзначається інтенсивним процесом, який своєрідно відбився і в тогочасній літературній практиці. В центрі пошуків романтиків, в тому числі і українських, перебувала проблема формування національної ідентичності, котра для української літератури стала стрижневою у творчості багатьох письменників і поетів. Першорядного значення набуває проблема ставлення літераторів до імперії, як уособлення офіційної влади, а також пошук ними власного місця в тогочасних умовах, артикуляція у текстах історичної місії свого народу.

Актуальність обраної теми зумовлюється тим, що історична імагологія, яка досліджує національні імаготипи, як окрема галузь науки, так само як постколоніальні студії, тільки почали розвиватися, а дослідження процесів творення національних традицій, формування національної ідентичності та пошук власного місця серед новітніх суспільних та культурних спільнот, зокрема і художньою літературою, вкотре стало на часі. Для української нації сьогодні важливо з'ясувати передусім місце і роль романтичної літератури в процесі українського націєтворення, як воно реалізовувалося в конкретних текстах, яким чином відбувалася розбудова нації за допомогою художнього слова.

Предметом дослідження є українська художня література як один з чинників українського націєтворення у XIX – на початку XX ст.

Об'єктом дослідження є процеси українського націєтворення в Російській та Австрійській (з 1867 р. – Австро-Угорській) імперіях у XIX – на початку XX ст.

Хронологічні межі роботи охоплюють період від початку XIX ст., власне від часу, коли почала бурхливо розвиватися українська національна художня література – до початку XX ст., точніше до 1914 р. – початку

Першої світової війни, в результаті якої були зруйновані Російська та Австро-Угорська імперії, на руїнах яких у 1917 р. постала перша українська національна держава – Українська Народна Республіка.

Географічні межі дослідження охоплюють українські землі, які на той час входили до Російської та Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) імперій.

Мета дослідження – з'ясувати місце і роль української художньої літератури в процесі формування української національної ідентичності та української національної держави, дослідити як саме це реалізовувалося в конкретних текстах, яким чином відбувалося це формування за допомогою художнього слова.

Відповідно до мети були реалізовані наступні **завдання**:

- охарактеризувати джерельну базу, здобутки зарубіжної та вітчизняної історіографії та методологію дослідження;
- з'ясувати шляхи становлення національної художньої літератури в Галичині, Закарпатті та Буковині та розкрити її вплив на процеси українського націєтворення у ХІХ ст. – на початку ХХ ст.;
- прослідкувати зародження «української» школи польської літератури на Поділлі та Волині та її вплив на процеси українського націєтворення у ХІХ – на початку ХХ ст.;
- на прикладі творчості Тараса Шевченка з'ясувати роль та місце поетів та письменників Наддніпрянщини в українському націєтворенні ХІХ – на початку ХХ ст.;
- проаналізувати вплив української художньої літератури на формування національного дискурсу у ХІХ – на початку ХХ ст.

Новизна дослідження полягає у тому, що уперше, застосовуючи методи історичної імагології, з'ясовано особливості становлення національної художньої літератури в українських етно-регіонах, та розкрито її вплив на процеси українського націєтворення у ХІХ ст. – на початку ХХ ст. Також прослідковано особливості зародження імаготипів «Україна» та

«українець» у Волині та Поділлі представниками «української» школи польської літератури, визначено їх вплив на процеси українського націєтворення у ХІХ – на початку ХХ ст., на прикладі творчості Тараса Шевченка з'ясовано роль та місце поетів та письменників Наддніпрянщини в українському націєтворенні, проаналізовано вплив української художньої літератури на формування національного дискурсу у ХІХ – на початку ХХ ст.

Апробацію результатів дослідження було здійснено на студентській конференції у квітні 2019 р. (тема доповіді: «Формування українських національних «традицій» інтелектуалами Наддніпрянщини у ХІХ ст.») та на 2-х «круглих столах» у квітні та травні 2019 р.

Результати роботи опубліковано у збірнику наукових праць студентів і магістрантів історичного факультету К-ПНУ імені Івана Огієнка (стаття «Вплив української художньої літератури на процеси українського націєтворення у «довгому» 19 ст.»).

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати можна використати на уроках з історії України в школі, а також для підготовки семінарських завдань у вищих навчальних закладах, написання рефератів тощо.

Структура роботи визначається метою та завданнями дослідження. Вона містить вступ, чотири розділи, висновки та список використаних джерел та літератури.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження було зроблено наступні висновки:

1. Українська художня література XIX – початку XX ст. стала впливовим чинником формування української національної ідентичності, бо саме в літературі остання знаходила своє конкретне втілення, а поява романтичного стилю в Україні стало невід’ємною частиною процесів українського націєтворення.

2. Період романтизму в літературі став для українців періодом активного пошуку власного місця серед націй Європи, що було спровоковане як зовнішніми чинниками (вплив західної філософії), так і внутрішніми (історичні обставини, які стимулювали інтерес до власної історії, фольклору). Саме українське художнє слово дало поштовх для розвитку української національної ідеології.

3. Аналізом національних імаготипів, описом інших народів займається така галузь історичного пізнання як історична імагологія. Оскільки радянська гуманістика була «правонаступницею» Російської імперії в національній політиці, щодо націй, як входили в склад СРСР, то розвиток історичної імагології став можливим лише з розпадом Радянського Союзу. Якщо в Україні перші дослідження з імагології з’явилися наприкінці 90-х рр. XX ст., то в західноєвропейській науці ця галузь почала розвиватись в 60-ті рр. минулого століття. Важливо наголосити на міждисциплінарному характері імагологічних студій, які включають в себе надбання суміжних наук (філософії, літературознавства, антропології, етнології тощо).

4. Дослідження процесів націєтворення стало можливим з розпадом правонаступника Російської імперії – Радянського Союзу, тому застосування постколоніальної методології для аналізу процесів в українській романтичній літературі XIX – початку XX ст. є цілком обґрунтованим.

5. Велику роль у занепаді імперської свідомості відіграла та відіграє національна ідеологія, яка була сформована у XIX – на початку XX ст., у тому числі, засобами романтичної літератури.

6. Націоналізаційні ініціативи польських романтиків Волині і Поділля обумовили національну мобілізацію в середовищі малоросів та польщаків Правобережжя. Ці ж ініціативи спонукали самодержавну владу у Санкт-Петербурзі, яка вже приступила до формування проекту «великої російської нації», озброїтися подібними засобами контрвпливу.

7. Зображення польськими романтиками України як суб'єкту історичного процесу ще зовсім не означало усвідомлення та сприйняття її такою усім суспільством. Коло проблем та верстово-станових упереджень, тяглість поглядів і переконань зберігалися ще впродовж багатьох десятиліть.

8. Загальним історіософським завданням, яке ставили перед собою представники «української» школи було з'ясування причин падіння Речі Посполитої. Для них «Україна» була внутрішньою польською проблемою, невід'ємною складовою власної польської історії. Послуговуючись «українською» тематикою, вони намагалися відстежити причини падіння Польщі, з'ясувати, чому і як було втрачено «рай свого величного минулого».

9. Для представників «української» школи історія українських земель починалася і закінчувалася історією козаччини. Історичні події періоду Київської Русі, Галицько-Волинського князівства та Литовської доби ігнорувалися.

10. Протистояння двох парадигм – демократичної та аристократичної в літературному процесі «української» школи у польській літературі у Волині і Поділлі сформувало дослідницький процес, в якому і була «віднайдена» Україна. По-суті, представниками «школи» було закладено фундамент літературного міфу про Україну як суб'єкт історичного процесу.

11. Польські романтики Поділля та Волині наповнили імаготип «Україна» різними тематичними і жанровими контекстами: описово-подорожнім, етнографічним й фольклорним, побутовим, і, що найголовніше,

історичним. Недавнє минуле українських земель стає ґрунтом для осмислення причин соціальних катаклізмів та шляхів розбудови нового суспільного ладу в регіоні.

12. Повсюдна і глибока ідентифікація імаготипу «Україна» з добою козаччини швидко стала стереотипом, котрий деформував суспільне бачення всього історичного минулого українських земель. Через призму «вигаданої» історії, з часом, імаготип «Україна» перероджується в окрему ідеологічну парадигму.

13. Виразниками національної ідеології в літературній творчості стала мовна та релігійна ідентичність, зображення «свого» та «чужого», тобто виокремлення власної ідентичності через вираження «іншості» у стосунках до «іншого».

14. Питання формування української національної ідеології в ХІХ ст. – на початку ХХ ст. не можна розглядати поза контекстом поняття імперії, та не розглянувши специфіку Російської імперії, до складу якої увійшла значна частина українських земель. Сам розвиток цієї імперії був вторинний порівняно з ідеями Західної Європи і збагачувався за рахунок культур народів, які були включені до складу імперій, у тому числі і українського.

15. В українській літературі в умовах російського імперіалізму сформувався певний тип логоцентризму, де поет здобував вагому суспільну роль, а література зберігала функцію ідейно-політичного рупора. Тому розвиток української національної ідеології був закумуляований в літературних текстах, а українські письменники і поети стали провідниками українців у ХІХ ст. Ця роль до певної міри ними усвідомлювалася, а до певної міри була змодифікована як сучасниками, так і нащадками.

16. Романтизм був періодом формування національних ідентичностей, однак влада Російської імперії намагалася застосувати заходи контрвпливу – сформувати шляхом загравання з проімперськими поетами та письменниками проімперського дискурсу. Тому проімперська російська інтелектуальна еліта, розуміючи своєрідність положення Російської держави між Заходом та

Сходом, певним чином відреагувала на це загравання, що знайшло своє відображення і в художній літературі того часу.

17. У період романтизму зростає роль особистості, індивідуальності поета. Поета в широкому, узагальненому сенсі. Поет відчуває свою причетність до всього, що відбувається, свою відповідальність, усвідомлює себе провідником мас. Т.Г. Шевченко усвідомлював себе провідником свого народу, створив свій «національний міф», згідно з романтичними уявленнями про місце поета у суспільстві. Шевченко як представник недержавної нації, намагався спроектувати свою долю на долю всього українства. Його українське месіанство пов'язане передусім з його особистою місією як провідника українців. Він свідомо творив свій імаготип «Україна» протягом тривалого часу, тому й відчувається така різниця між наратором «Журналу» та «Кобзаря».

18. Концепт українського месіанства надзвичайно тісно пов'язаний з християнською традицією, так само і національна ідентичність великою мірою зберігається в релігійній ідентичності. Т.Г. Шевченко переживав складні стосунки з офіційною церквою, йшов дорогою пошуку власної релігійності. Всі вищевказані аспекти реалізовувалися в конкретних текстах та мали вплив на читача, саме через велику силу художньої сугестії.

19. Оскільки кожен художній текст постає як сума норм естетичних та практичних, то високохудожній текст є втілення гармонії між цими функціями. Такий баланс ми зустрічаємо у текстах українських письменників і поетів XIX ст. – на початку XX ст. В них не відчувається тенденційності, саме завдяки цьому вони привабливі, а також великою мірою «небезпечними» для проімперського дискурсу.

20. Особливе місце в творчості українських літераторів займає зображення Росії, оскільки ставлення до імперії є вагомим показником ідентичності кожного з авторів, і саме через ставлення до неї викристалізовується світогляд кожного з них.

21. Заслуговує на увагу феномен столиці, як він постає у текстах і суспільних дискурсах того часу. Формально Петербург був столицею і для українців. Багато хто з них для того, щоб досягти успіху переїздили до Петербургу та асимілювалися там, набували іншої ідентичності. Українські автори, зокрема Т. Г. Шевченко, концептуалізували ці процеси в текстах. Вони з власного досвіду знали, чим є «столиця» для «чужого», і яким коштом «землячки» здобувають засоби на існування в ній. У Шевченка Петербург показано потворним не лише з огляду на ідеологічне навантаження, але й з огляду на естетику. Поет акцентує увагу на вторинності архітектури міста порівняно з іноземними взірцями, вторинність інтерпретується як риса ментальності.

22. Серцевиною столиці Російської імперії в українських текстах є «Царський двір», найбільш карикатурно зображений Т.Г. Шевченком. Таке ставлення до можновладців демонструє ставлення поета до самої країни, (наскільки автори не асоціювали себе з цією країною).

23. Особливе місце у деформуванні імперського російського міфу українськими літераторами відігравав імаготип Петра I. Українськими митцями художнього слова, особливо Т.Г. Шевченком домінантною рисою в імаготипі російського імператора зображався деспотизм. Петро I асоціювався зі своїм дітищем – «нечистим» Петербургом.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Періодика

1. Аркуша О., Мудрий М. Русофілство в Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип. 34. – 426 с.
2. Бендасюк С. Ю. Учено-літературное общество Галицко-русская Матица во Львове (Прошлое и настоящее) // Научно-литературный сборник Галицко-русской Матицы; под редакцией В. Р. Ваврика. – Львов, 1930. – 253 с.
3. Возняк М. Студії над галицько-українськими граматами ХІХ ст. // Записки НТШ. – Т. 39. – Кн. III. – Л., 1909. – 542 с.
4. Временник Ставропигійскаго Института на год обыкновенный 1892. – Львов, 1891. – 364 с.
5. Діяльність общества Качковського в 1908-1909 // Діло. – Львів, 1909. – Ч. 223. – 573 с.
6. Изъ Жолковскаго // Зоря Галицкая. – 1854. – Ч. 1. – 22 декабря. – 231 с.
7. Лелекач Н. Подкарпатское письменство на початку ХХ века // Зоря-Гойнал: Часопись Подкарпатского общества наук. – Ужгород, 1943. – 432 с.
8. Макачук С. Москвофілство: витоки та еволюція ідеї (середина ХІХ ст. – 1914 р.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 32. – Львів, 1997. – 226 с.
9. Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35-36. – 627 с.
10. Народный праздник // Галичанин. – Львов, 1910. – № 209. – 18 сентября (1 октября). – 256 с.
11. Общее собрание членов “Русской Рады” // Прикарпатская Русь. – Львов, 1910. – № 223. – 19 июня. – 253 с.
12. Общество Михаила Качковскаго // Наука. Газета місячна для народа / издатель И. Наумович. – Коломия, 1876. – Ч. V. – 456 с.
13. Орлевич І. Денис Зубрицький: штрихи до портрета історика і громадського діяча // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л., 2001. – Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Ф. Стебля. – 375 с.
14. Отчет заседания общего собрания членов Галицко-русской матицы, отбывающоюся на д. 21 Августа (8 Сент.) 1810 // Литературный Сборник издаваемый Галицко-русскою Матицею. 1810. – Львов, 1810. – 324 с.
15. Падык В., Ільченко Л. Кралицький і третє тисячоліття / Карпатський край. – 1995. – № 1-4 (січ. – квіт.). – 229 с.

16. Тишинська Е. Погодін і Зубрицький // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1912. – Т. 110. – 542 с.
17. Собрание общества Качковского в Ярославле // Галичанин. – Львов, 1908. – Ч. 200. – 4 (17) сентября. – 237 с.
18. Собрание русских народолюбцев дня 8 августа в цели основанья човеколюбного общества Михайла Качковского в Коломые // Наука. Газета місячна для народа / издатель И. Наумович. – Коломия, 1874. – 456 с.
19. Статуты общества имени Михайла Качковского в Коломии // Наука. Газета місячна для народа / издатель И. Наумович. – Коломия, 1876. – 456 с.
20. Що в свете чувати? // Русская Рада: Газета для народа. – 1871. – Ч. 3. – 1 (13) лютого. – 223 с.

Мемуаристика

21. Барвінський О. Спомини з мого життя. – Львів: Накл. Якова Оренштайна в Коломиї, 1912. – Ч.І. – 336 с.
22. Барвінський О. Спомини з мого життя: В 2 част. – Львів, 1913. – Част. 2: Образки з громадянського і письменського розвитку Русинів під 1871-1888 рр., з додатком споминів про М. Лисенка. – 1913. – 416 с.
23. Вахнянин А. Спомини з життя. – Львів, 1908. – 137 с.
24. Дидицький Б. А. Своежиттєвые записки Богдана Дидицького. – Часть I. – Где-шо до истории саморазвития языка и азбуки Галицкой Руси. – Львов, 1906. – 102 с.

Епістолярія

25. Комаров Г. Письма из Галиции. – СПб, 1908. – 42 с.
26. Переписка Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським 1871-1877 рр. / Зладив М. Павлик // Збірник Філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка. – Т. XIII. – Львів, 1910. – 136 с. (лист М. Бучинського до М. Драгоманова, Станіслав, 10 вересня 1871 р.)
27. Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862-1884 рр. Матеріали до історії української культури в Галичині та її зв'язків з Україною. – Т.І. – К.: Пролетар, 1931. – 608 с.

Опубліковані документи

28. Бендасюк С. Ю. Общерусский первопечатник Иван Федоров и основанная им Братская Ставропигийская печатня во Львове. – Львов, 1935. – 361 с.
29. Бірчак В. Літературні стремління Підкарпатської Руси. – Ужгород, 1937. – 186 с.
30. Брик І. Початки української преси в Галичині і Львівська Ставропігія / Збірка Львівської Ставропігії. – Львів, 1921. – 431 с.

31. Ваврик В.Р. Несколько добавлений к биографии Исидора Ивановича Шараневича // Исидор Шараневич. Сборник статей. – Львов, 1929. – 375 с.
32. Ваврик В. Р. Члены Ставрипигиона за 350 лет. 1586-1936 pp. // Юбилейный сборник в память 350-летия Львовского Ставрипигиона. – Львов, 1937. – Ч. II. – 489 с.
33. Выказ Доходов и Выдатков Галицко-русской Матицы за час от 1 червня 1848 г. до 13 марта 1850 г. // Исторически очерк основания Галицко-русской Матицы и справозданье первого собору ученых русских и любителей народного просвещения / Составлено Яковом Головацким / Галицко-Русская Матица. – Ч. 5. – Львів, 1850. – 456 с.
34. Гнатюк В. Національне відродженне австро-угорських українців (1772-1880 pp.). – Відень, 1916. – 268 с.
35. Дидицкий Б. Михаил Качковский и современная галицко-русская литература. Очерк биографический и историко-литературный. – Львов, 1876. – Ч. 1. – 439 с.
36. Доманицький В. Про Галичину та життя галицьких українців. З малюнками. – К.: Друкарня Першої Київської Друкарської Спілки, 1906. – 366 с.
37. Зубрицький Д. История древнего Галицко-русского княжества. – Ч.1. – Львов, 1852. – 436 с.
38. Ігнатієнко В. Українська преса (1816-1923 pp.): Іст.-бібліогр. етюд. – К., 1926. – 308 с.
39. Исторический очерк основания Галицко-Русской Матицы и справозданье первого собору ученых русских и любителей народного просвещения // Составлено Яковом Головацким / Галицко-Русская Матица. – Ч. 5. – Львів, 1850. – 207 с.
40. Киричук О. Культурно-освітня діяльність львівського Ставропігійського інституту (друга половина XIX – початок XX ст.) // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка: Зб. наук. пр. – Львів, 2000. – Вип. 3. – 211 с.
41. Крип'якевич І. Ставропігійська літографія в 1847-1854 pp. // Збірник Львівської Ставропігії / Під ред. К. Студинського. – Т. 1. – Львів, 1921. – 324 с.
42. Лагола В. Воспоминания о жизни и деятельности П. Богдана Андреевича Дидицкого, историка, литератора и общественного деятеля, составленные Василием Григоровичем Лаголою, пожизненным членом Общества имени Михайла Качковского во Львове / В. Лагола // Наука. Иллюстрований місячник для народа. – 1927. – № 819. – Серпень- вересень. – 376 с.
43. Левицкий И. Е. Галицко-русская библиография XIX ст. с увзгляднением русских изданий появившихся в Угорщине и Буковине (1801-1886 pp.). – Т. 1. – Львов, 1888. – 398 с.
44. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 pp. на підставі споминів. – Л., 1926. – 298 с.

45. Мончаловскій О. А. Календар общества им. М. Качковского на 1885 р. / Мончаловскій О. А. – Львов, 1884. – 209 с.
46. Мончаловскій О. А. Памятная книжка в 25-летний юбилей Общества имени Михайла Качковского 1874-1899 pp. / Мончаловскій О. А. – Львов, 1899. – 264 с.
47. Сабов Е. Очерк литературной деятельности и образования Угро-русских / Хрестоматия церковно-славянских и угро-русских литературных памятников. – Унгвар, 1893. – 256 с.
48. Стрипський Я. Старша руська письменность на Угорщине. – Унгвар, 1907. – 125 с.
49. Студинський К. З кореспонденції Дениса Зубрицького (1840-1853 pp.) // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Т. 43. – Львів, 1901. – 237 с.
50. Торонский А. И. Русины-Лемки / Зоря Галицкая яко Альбум на год 1860. – Львів, 1860. – 395 с.
51. Турій О. Українська “Весна народів” // Головна Руська Рада (1848-1851 pp.): протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія; упоряд. І. Сварник. – Львів, 2002. – 364 с.

ЛІТЕРАТУРА

52. Азбука і абетка // Маркіян Шашкевич. – Твори. – К., 1973. – 230 с.
53. Букварь новым способом уложеный для домашней науки // Репертуар української книги. 1798-1916 pp.: Матеріали до бібліографії / НАН України; ЛНБ ім. В. Стефаника; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського; Упорядкув., підгот. до друку та прим. Л. І. Ільницької; Передм. і наук. ред. Я. Р. Дашкевича; Відп. ред. Л. І. Крушельницька. – Львів, 1995. – Т. 1. – 467 с.
54. Головна Руська Рада 1848-1851pp. Протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія. – Львів, 2002. – 375 с.
55. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К.: Генеза, 1996. – 358 с.
56. Данилюк Д. Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку XX ст.). – Ужгород, 1997. – 354с.
57. Дуличенко А. Письменность и литературные языки Карпатской Руси (XV – XX вв.). – Ужгород, 2008. – 908 с.
58. Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / уклад.: Павло Роберт Магочій, Іван Поп. – Ужгород, 2010. – 856 с.
59. Закривидорога О., Ільченко Л., Падяк В. Олена Рудловчак: Бібліографія праць та літопис життя. – Ужгород, 2001. – 160 с.
60. Історія української дожовтневої журналістики / зав. ред. Г. Я. Луцак Львів: “Вища школа”, 1983. – 298 с.
61. Історія української літератури: У 2-х томах. – Т.1. – Київ, 1987. – 628 с.
62. Історія української преси / Упоряд. М. С. Тимошик. – К.: Наша

культура і наука, 1999. – 368 с.

63. Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – Львів: ЛДУ, 1999. – 117 с.

64. Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. – Львів: Логос, 2001. – 152 с.

65. Кривецький І. Початки преси на Україні (1776 -1850 рр.). – Львів, 1927. – 268 с.

66. Крип'якевич І. Джерела з історії Галичини періоду феодалізму до 1772 р. – Київ, 1962. – 428 с.

67. Криль М. Слов'янські народи Австрійської монархії: освітні та наукові взаємини з українцями. 1772-1867 рр. – Львів, 1999. – 274 с.

68. Лемкин И. Ф. История Лемковины. – 1969. – 384 с.

69. Лозинський М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині. – Стрий, 1994. – 168 с.

70. Магочій П. Р. Історія України. – К., 2007. – 531 с.

71. Магочій П. Р. Формування національної свідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948 рр.). – Ужгород, 1994. – 296 с.

72. Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція ідей (середина ХІХ ст. – 1914 р.) / С. Макарчук // Вісник Львівського університету, серія історична. – Львів, 1997. – Вип. 32. – 226 с.

73. Михайлин І. Історія української журналістики ХІХ ст. – Київ, 2003. – 270 с.

74. Мишанич О. Загальноукраїнський контекст літератури Закарпаття: Літературно-критичні студії. – Ужгород, 1996. – 100 с.

75. Нариси історії Закарпаття (з найдавніших часів до 1918 р.). – Т. 1. – Ужгород, 1993. – 435 с.

76. Огієнко І. Історія української літературної мови. – К., 1995. – 204 с.

77. Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут у контексті українського національного відродження в Галичині (кінець ХVІІІ – перша половина ХІХ ст.) // Львів: місто – суспільство – культура. Зб. наук. праць / За ред. М. Мудрого. – Львів, 1999. – Т. 3. – 427 с.

78. Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець ХVІІІ – 60-ті рр. ХІХ ст.). – Львів, 2000. – 321 с.

79. Падяк В. И. Закарпатье (Подкарпатская Русь): проблемы и особенности функционирования русинского литературного языка в контексте национального возрождения / Славянские литературные микроязыки и языковые контакты: Материалы междунар. конф. // под ред. А. Д. Дуличенко. – Тарту, 2006. – 406 с.

80. Падяк В. Нарис історії карпаторусинської літератури ХVІ-ХХІ століть / Валерій Падяк; Дослідний центр карпатознавства. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2010. – 204 с.

81. Падяк В. Ужгородський тижневик “Новый Свет” (1871-1872 рр.). –

Ужгород, 2006. – 172 с.

82. Пашук В. Товарситво “Просвіта” крізь призму “Слова”. До історії стосунків українських громадсько-політичних угруповань Галичини (народовців і москвофілів) в др. пол. XIX ст. / Пашук В. – Львів : Інститут українознавства НАНУ, 1999. – 237с.

83. Подолинський В. Слово перестороги. / Вступна стаття, примітки і переклад з польської Ф.І.Стебля. – Львів, 2001. – 232 с.

84. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси. – Ужгород, 2001. – 432 с.

85. Репертуар української книги. 1798-1916 рр.: Матеріали до бібліографії / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського; Упорядкув., підгот. до друку та прим. Л. І. Ільницької; Передм. і наук. ред. Я. Р. Дашкевича; Відп. ред. Л. І. Крушельницька. – Львів, 1995. – Т. 1. – 467 с.

86. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті) / Сухий О. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. – 495 с.

87. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом // Нариси історії XIX-початку XX ст. – 2-е видання, доповнене. – Львів, 1999. – 567 с.

88. Сухий О. Товариство імені Михайла Качковського: ідеологія та напрями діяльності (70-80-ті рр. XIX ст.) // Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: Зб. наук. пр. – Вип. VII / НАН України, Ін-т історії України; Редкол.: О. П. Реєнт (голова) та ін. – К., 2004. – 302 с.

89. Сухий О. “Товариство імені М. Качковського” у Львові (70-90-ті рр. XIX ст.) // Львів: місто – суспільство – культура. Збірник наук. праць. – Львів, 1999. – 495 с.

90. Українська преса: хрестоматія. / За ред. д-ра філол. наук, проф. М. Ф. Нечиталука. – Том I: Преса Східної України 60-х рр. XIX ст. – Львів, 1999. – 522 с.

91. Франко І. Нариси з історії української літератури в Галичині // Зібр. творів: У 50 т. – Київ, 1986. – Т. 27. – 467 с.

92. Чапура С. М. Історія державностей в Україні. – К., 2002. – 342 с.